

Rytų partnerystės iššūkiai: kaip išlikti gyvybingai?

Simonas Klimanskis, Rytų Europos studijų centro bendradarbis

Ar Europos Sąjunga vis dar yra atvira Moldovai, Ukrainai, Gruzijai ir kitoms posovietinės erdvės valstybėms? Senasis žemynas šiuo metu ieško atsakymo į šį klausimą bei sprendžia, kokia bus Rytų partnerystės politikos ateitis.

Nors praėjusiais metais Rygoje vykusiame ES Rytų partnerystės viršūnių susitikime nebuvo priimta reikšmingų sprendimų, svarbu tai, kad atsižvelgta į diferenciacijos problematiką – patvirtinta, jog kiekviena partnerė galės plėtoti santykius su ES, priklausomai nuo savo tikslų. Skirtumai šioje srityje ryškėjo nuo pat Rytų partnerystės programos pradžios – Gruzija, Moldova ir Ukraina pasirinko glaudesnės eurointegracijos kelią, o Armėnija, Azerbaidžanas ir Baltarusija didelių ambicijų suartėjimui su ES nerodė – jų dalyvavimas programoje buvo labiau formalus.

Logiškai žiūrint, diferencijuotas Rytų partnerystės pobūdis pačiai programai, kuri neretai buvo kritikuojama kaip stagnuojanti, negyvybinga, nes pernelyg skirtingoms šalims taikomi vienodi standartai, turėtų suteikti daugiau lankstumo ir efektyvumo. Tai reiškia, kad ES turėtų skirti daugiau dėmesio glaudesnės integracijos siekiančioms šalims. Tačiau nuošaly neturėtų būti paliekamos ir atsiliekančios šalys, kad procesas netaptų grynai nulinės sumos žaidimu. Visgi realybėje tai pasiekti nebus taip lengva. Ir pirmiausia tam įtakos turės geopolitinė situacija.

Prieš trejus metus vykęs Vilniaus viršūnių susitikimas laikomas lūžio tašku. Jis paskatino demokratinius pokyčius Ukrainoje, o kiek vėliau Gruzija, Moldova ir Ukraina, pasirašydamos Asociacijos ir laisvosios prekybos susitarimus su ES, apsisprendė savo ateitį sieti su ES. Moldovos žmonėms atsivėrė galimybė be vizų keliauti į ES. Pasikeitė ir geopolitinė situacija – Rusija, siekdama sutrukdyti minėtų šalių eurointegracijai, ėmė taikyti įvairias politinio ir ekonominio spaudimo priemones, ir galiausiai, matydama savo įtakos mažėjimą, pradėjo karinius veiksmus Ukrainoje, aneksavo dalį jos teritorijos, tuo sugriaudama pokarinę Europos saugumo architektūrą.

Visi minėti pasiekimai, o taip pat Rusijos agresijos akivaizdoje Rygoje deklaruotas prioritetas sklandžiam ir greitesniam pasirašytų Asociacijos ir laisvosios prekybos susitarimų įgyvendinimui ir parama Rytų partnerių teritoriniam vientisumui, nepriklausomybei ir suverenumui rodo, kad Rytų partnerystė pasiteisina. Visgi tolesnė sėkmė priklauso nuo Gruzijos Moldovos ir Ukrainos politinės valios ir ryžto tęsti būtinas reformas, kovoti su korupcija, atlaikyti išorinį Rusijos spaudimą.

Pasirašyti Asociacijos susitarimai žymi tik vieno etapo pabaigą. Kalbant apie tolesnes perspektyvas, ES nėra aiškios vizijos, kaip santykiai su Rytų partnerėmis turėtų būti

plėtojami, joms pilnai įgyvendinus Asociacijos susitarimus. Analitiniame lygmenyje esama nuomonės, kad dalyvavimas Rytų partnerystės programoje turėtų vesti link visateisės narystės ES, ir aiškus to įtvirtinimas būtų didžiausia paskata šalims ryžtingai tęsti būtinas reformas. Tačiau būtent dėl narystės perspektyvos labiausiai išsiskiria ES šalių pozicijos. Pavyzdžiui, Vokietija laikosi pozicijos, kad „Rytų partnerystė nėra ES plėtros įrankis“, o tik byloja apie suartėjimą su ES.

Bet Rytų partnerystė ir nebuvo sukurta kaip alternatyva ES plėtros politikai ir nėra jai tapati. Pagrindinis Rytų partnerystės tikslas – sukurti bendrą demokratijos, gerovės, stabilumo ir glaudaus bendradarbiavimo erdvę. Rytų partnerės mainais už europinių reformų įgyvendinimą ir pamatinių demokratijos principų įtvirtinimą gauna prieigą prie bendros ES rinkos, finansinę paramą. Tai, kad natūraliai išryškėjo Rytų partnerių skirtingi tikslai, rodo, kad kai kurios šalys supranta, jog tos reformos, nors ir turinčios didelių prisitaikymo kaštų, ilgalaikėje perspektyvoje yra naudingos jų žmonėms, ir mato tame poreikį. Šalys tampa ekonomiškai stipresnės, modernesnės, demokratiškesnės, jose mažėja korupcija, tuo pačiu didėja stabilumas ir kuriama gerovė.

ES tenka uždavinyti suderinti du tikslus. Pirma, parodyti, kad kiekviena Europos šalis, kuri nori tapti Bendrijos nare, tokia gali ir būti. Viskas priklauso nuo tų šalių valios, pasirengimo vykdyti būtinas reformas. Tai reiškia, kad jeigu Ukraina, Gruzija ir Moldova atliks tuos namų darbus, kuriuos turi atlikti, jos visada bus laukiamos, nes ES yra ir turi išlikti atvira. Antra, toms šalims, kurios apsisprendė žengti eurointegracijos keliu, sudaryti tinkamas sąlygas vykdyti reikiamas reformas, įgyvendinti Asociacijos ir laisvosios prekybos susitarimus. Todėl ES turi stengtis suteikti reikiamą finansinę ir ekspertinę pagalbą modernizuojant ekonomiką, stiprinant administracinius gebėjimus.

Svarbus Rytų partnerių reformų pasiekimų įvertinimas – bevizis režimas. Moldova kol kas yra vienintelė Rytų partnerystės šalis, kurios piliečiai gali laisvai vykti į ES šalis be vizų. Tuo tarpu, nors Europos Komisija praėjusių metų gruodį patvirtino, kad Ukraina ir Gruzija įvykdė visus reikalavimus beviziam režimui, o ES galutinį sprendimą dėl bevizio režimo įgyvendinimo turėjo priimti per pirmąjį 2016 m. pusmetį, jis vis dėlto buvo atidėtas iki spalio, motyvuojant migracijos krize ir sunkumais derantis su Turkija bei Ukraina, ir iki šiol vis dar nėra priimtas.

Būtent migracijos krizė, nestabilumas Šiaurės Afrikos regione ir Artimuosiuose Rytuose bei kiti iššūkiai Pietų kaimynystėje apsunkina galimybes skirti didesnę dėmesį Rytų partnerystei. Tą rodo ir tai, kad daugiau lėšų tenka pietinėms ES kaimynėms. Kita vertus, nors ES susitarimas su Turkija padėjo žymiai sumažinti pabėgėlių srautą iš Sirijos, tačiau atsinaujino Centrinės Viduržemio jūros kelias iš Afrikos. Taip pat Rusijos veiksmai vykdančią karinę eskalaciją Sirijoje – visa tai rodo, kad iššūkiai regione nemažėja, todėl toks dėmesio paskirstymas Europos kaimynystės politikoje gali būti pateisinamas.

Kitas veiksnys, kalbant tiek apie bevizį režimą, tiek apskritai apie didesnę ES dėmesį pažangiosioms Rytų partnerystės šalims, yra Rusija. Pavyzdžiui, Moldovai pasisekė gauti bevizį režimą ir dėl palankių laiko aplinkybių. Aišku, pati šalis rodė norą reformuotis, bet 2013-ųjų Vilniaus viršūnių susitikimas taip pat buvo tas metas, kai

ES dar buvo atvira, linkusi stiprinti ryšius su Rytų partnerėmis, siūlyti paskatas reformuotis. Tuo metu dar nebuvo Rusijos agresijos. Šiandien situacija yra kitokia. Ir kai kuriose Vakarų Europos šalyse, turinčiose ekonominių ryšių su Rusija, pasigirsta svarstymų, kad toks ES aktyvumas Rytų kaimynystėje galėjo paskatinti Rusijos agresiją Ukrainoje. Esą ES neįvertino, kokia Rusijai svarbi jos įtakos zona, ir jeigu ES kiek atsitrauktų, tai neva padėtų normalizuoti santykius su Rusija ir stabilizuoti situaciją Ukrainoje.

Toks pragmatinis požiūris gali apsunkinti ES pastangas aktyviau dirbti su pažangiosiomis Rytų partnerėmis, ir ypač po „Brexit“o, nes Jungtinė Karalystė visuomet pasisakė už aktyvų ES vaidmenį Rytų kaimynystėje, visuomet palaikė ES plėtros iniciatyvas. Todėl būdavo galima tikėtis svarios britų paramos tais klausimais, įtikinant kitas šalis, turinčias pragmatiškesnę poziciją Rusijos atžvilgiu.

Be to, neabejotina, kad Rusija, siekdama mažinti ES įtaką Rytų kaimynystėje, pakirsti Rytų partnerių motyvaciją tęsti europines reformas ir siekti suartėjimo su ES išnaudos Jungtinės Karalystės sprendimą pasitraukti iš Bendrijos, kalbėdama apie tai, kad ES išgyvena krizę, ji nėra tokia patraukli, kokia buvo.

Kitas veiksnys, turintis įtakos Rytų partnerystei – referendumas Nyderlanduose, kurios piliečiams nubalsavus neigiamai, sustojo Ukrainos Asociacijos ir laisvosios prekybos susitarimo su ES ratifikavimo procesas. Referendumo iniciatoriai šį klausimą naudojo vidinėms batalijoms tarp politinių partijų ir suteikė galimybę visuomenei išsakyti platesnį požiūrį į ES. Kampanijos metu visos diskusijos buvo apie ES integracijos gilinimą, ES ateitį, o susitarimas su Ukraina liko visiškai už borto. Tačiau pačiai eurointegracijos keliu žengiančiai Ukrainai buvo pasiųstas neigiamas signalas. Toks neatsakingas kai kurių Nyderlandų euroskeptikų žingsnis rodo, kad rizikinga inicijuoti referendumus tokiais specifiniais, su tarptautiniais susitarimais susijusiais klausimais.

Visa tai yra svarbiausi iššūkiai Rytų partnerystės politikoje. Europa turi tai suprasti ir vykdyti savo įsipareigojimus bei būti pasirengusi padėti Rytų partnerėms, vykdančioms įsipareigojimus, judėti jų pasirinktu demokratiniu reformų keliu, kuris stiprina šių šalių nepriklausomybę, savarankiškumą ir užtikrina žmonių gerovę. Jos turi matyti ir jausti apčiuopiamą bendradarbiavimo su ES naudą tam, kad išliktų pasitikėjimas ES. O stipresnė demokratija Rytų kaimynystėje didina ir pačios Europos saugumą. Tik taip Rytų partnerystė išliks gyvybinga ir efektyvi.